

MÓRICZ ZSIGMOND IRODALMI MUNKÁSSÁGA

Bibliográfia. Összeállította: Kozocsa Sándor. Művelt Nép Könyvkiadó 1952.

A Móricz Zsigmond halálának 10. évfordulójára megjelent bibliográfia úttörő jelentőségű munka irodalomtörténeti szakirodalomunkban. Az első olyan bibliográfia, amely egy író életének teljes jegyzékét kívánja bemutatni, az íróra és műveire vonatkozó cikkek, tanulmányok, versek, — tehát a teljes rávonatkozó irodalom — felsorolásával együtt. Ennek, a kötetnyi vastag, több mint 260 lapos bibliográfiának birtokában látjuk csak igazán, hogy a régi kézikönyvekben található bibliográfiai jegyzékek milyen használhatatlanul sovány könyvészeti kivonatok valójában.

Az új bibliográfia jelentős mértékben elő fogja segíteni a mindezig folyóiratokban és napilapokban lappangó értékes Móricz-írások összegyűjtését és publikálását. A közelmúltban megjelent Móricz-kötetek összeállítását már eddig is haszonnal forgatták a Móricz-bibliográfiát, még kéziratos formájában. Több új Móricz-gyűjtemény ennek a bibliográfiának segítségével jött létre (Árverés a nádason, Gyalogolni jó, Nehéz kétgarasos, Válogatott irodalmi tanulmányok, Elbeszélések I., II.)

Az irodalomtörténész természetesen ezen felül még többet is vár az új bibliográfiától: Vajjon ad-e biztos filológiai alapot, a most induló, rendszeresebb Móricz-kutatásokhoz? Anyaga magába foglalja-e a teljesség elérhető maximumát? Jelentős segítséget, biztos kiindulópontot nyújt-e Móricz egész életművének feltárásához és értékeléséhez?

Hatalmas anyagot dolgozott fel a bibliográfia összeállítója. A feldolgozott hírlapok és folyóiratok jegyzékében 256 lapcím található, köztük régi és rövidéletű, továbbá vidéki és külföldi lapok is szép számmal szerepelnek. Kár, hogy a tankönyveket nem dolgozta fel Kozocsa Sándor. Nem közömbös kérdés, hogy az iskolai irodalomtanításában milyen teret kapott a múltban, és miként nyomult előre mai tankönyveinkben Móricz műveinek ismertetése és bemutatása. Ma még nehéz lenne megmondani, hogy ez a hatalmas anyag, mennyire közelíti meg az abszolút teljességet. A bibliográfia megjelenése óta már eddig is felbukkant néhány Móricz-írás, amelyről a bibliográfia még nem ad hírt, bizonyára több is előfordul majd. Ezeket az adatokat hasznos lenne időnként az Irodalomtörténeti Közleményekben közre adni. Ilyen mérhetetlenül termékeny író esetében, mint Móricz, összes műveinek bibliográfiája valójában mindig, — vagy legalábbis sokáig — »befejezetlen mű« marad.

Kozocsa Móricz-bibliográfiájának meg-

jelenése alkalmából illő megemlékeznünk arról, hogy már 1945-ben megjelent az első Móricz-bibliográfia kísérlete, Pintér József munkája, a Móricz-emlékkönyv (Móricz Zsigmond ébresztése, Sarló, 1945) végén. Pintér József 48 lapos jegyzéke — mint maga is megjegyzi, a bibliográfia végén — a »tudományos munkálkodásra legkedvezőtlenebb időben készült«, a könyvtárak anyaga akkor még jórészt hozzáférhetetlen állapotban, könyvtári óvó-raktárakban volt elzárva. Helytelen lenne tehát munkáját összehasonlítani, összevetnünk Kozocsa többéves kutatómunka alapján készült vastkos bibliográfiájával. Meg kell azonban állapítanunk, hogy Pintér József munkája nemcsak az 1945-ben újjáéledő és a maga igazi őseit kereső magyar irodalom egyik jellegzetes dokumentuma, hanem a Móricz-művek bibliográfiai feldolgozásának alapja is egyben.

Kozocsa könyve sokszorosára növelte meg ezt a bibliográfiai alapot.

Vannak azonban Kozocsa bibliográfiájának olyan hiányai, amelyeknek pótlása nem jelentett volna nagy munkatöbbletet a könyv összeállításánál, mégis jelentős mértékben növelte volna a bibliográfia használhatóságát és tudományos értékét. Az elbeszéléskötetek anyagának hiányos regisztrálására gondolunk elsősorban. Móricz Zsigmond legfőbb elbeszéléskötetének tartalma, az újabb és újabb kiadások esetén, szinte kiadásonként változott, átalakult. Móricz igen gyakran teljesen átszerkesztette elbeszélésköteteit: az újabb kiadásokból gyakran kihagyott több régi írást, és újakat tett helyettük. Kozocsa bibliográfiája nem követi végig az új kiadások útját. Az első kiadások tartalomjegyzékét, — igen helyesen — közli, de a második, harmadik és további kiadások esetében csak a kiadás helyét és idejét jelzi. A kötet tartalmában végbemenő változásokat nem tünteti fel. Ebből a következik, hogy a bibliográfia nem sok segítséget nyújt a különböző elbeszélések szövegváltozatait egybevető irodalomtörténész, vagy sajtó alá rendező számára. Pedig ma már tudjuk, hogy Móricz a gondos, a megjelent szövegen is sokszor változtató, az állandóan javítgató írótipushoz tartozott, a szövegvariánsok összehasonlítása nem felesleges művelet. Nem jelzi a bibliográfia az egyes Móricz-kötetek élén megjelent irodalomtörténeti és kortörténeti szempontból egyaránt fontos előszavak adatait sem.

Az elbeszélések bibliográfiai feldolgozásának még egy figyelemreméltó hibája van. Móricz 1912-ben kötetbe gyűjtötte — *Tavaszi szél*

címen — a *Hét krajcár* előtt írt elbeszéléseit. A kötet Móricz írói fejlődésének becses dokumentuma. Huszonhat elbeszélést tartalmaz a *Tavaszi szél*, a legkorábbiak 1900-ból valók, (Móricz 21 éves volt ekkor) a kötet legkésőbbi írásai pedig 1908-ból származnak, már a *Hét krajcár* esztendejéből. Móricz a *Tavaszi szél* tartalomjegyzékében, — kivételesen — az elbeszélések évszámát is feltüntette. Nem kétséges, hogy itt azért tett kivételt, mert e kötetet ő is inkább dokumentumnak, írói fejlődése tükörképének szánta. A kötet bevezetője is fiatal éveinek vívódásairól, írói útkereséséről szól. Kozocsa Sándor bibliográfiája nem vette figyelembe a Móricz által feltüntetett évszámokat. Ennek következtében a *Tavaszi szél* elbeszélései nem a Móricz által megjelölt évek termésénél szerepelnek, hanem a ma föllelhető első megjelenés évében, legtöbbször pedig 1912-ben, a *Tavaszi szél* megjelenése idején, mert ez utóbbiak korábbi megjelenését nem ismeri a bibliográfia. Ha tehát a Móricz-bibliográfia alapján próbálnánk felvázolni Móricz pályája első szakaszának fejlődésvonalát, az első ötven-hatvan Móricz-elbeszélés kronológiáját, teljesen hamis vágányra futnánk. A húszegynéhány éves Móricz, első elbeszéléseit, sok tekintetben még kezdtleges kísérleteit, a Jókai és Mikszáth ráneheződő hatásával küzködő írásokat, a bibliográfia alapján, időrendben a *Hét krajcár* kötet érett, klaszikus korszaka után kellene helyeznünk. A fiatal Móricz írói útjának megdöbbenően egyenes, felfelé mutató fejlődésvonalát a bibliográfia ílymódon teljesen elmossa, összezavarja. Az 1903-as *Az utolsó betyár*-t, az 1904-es *A pincekurátor*-t, az 1905-ből származó *A éjjeli zene* és *A kirabolt rabló*, az 1907-es *A koszorú* és *A linter pocula*, az 1908-as *Isten neki* és *az Ithion* című elbeszéléseket mind az 1912-es anyagban tünteti fel, mert ebben az évben jelentek meg a *Tavaszi szél* kötetben és esetleges korábbi megjelenésük adatait nem ismerjük. Az 1904-es *A biblia fedele* az első fellelhető megjelenés alapján az 1908-as év termésébe kerül, az 1905-ös *Birtokjavítás* ugyanezen az alapon 1910-be. Móricz a *Tavaszi szél* tartalomjegyzékében feltüntetett évszámokkal kapcsolatban nem jelzi, hogy ezek az első megjelenés, vagy a megírás dátumai. (Valószínűleg a megírás dátumai.) Kozocsa módszere addig elfogadható, hogy a bibliográfia egységes szerkesztési rendje érdekében ezekkel az elbeszélésekkel sem akarván kivételt tenni, itt is a fellelhető első megjelenés időpontja szerint rendezte az anyagot, de igen helytelen és kára a bibliográfiának, hogy nem hivatkozott ezeknél a novelláknál a Móricz által megadott, tehát a legbiztosabb forrásból származó évszámokra. A bibliográfia így nem alkalmas arra, hogy Móricz első kor-

szakának feltárásában jó vezetőnk, biztos filológiai alapunk legyen.

Egyébként pedig erőssége lenne a bibliográfiának a fiatalkori szakasz, a kezdő évek anyagának részletes könyvészeti feldolgozása. Több olyan fiatalkori Móricz-kísérletet, jegyzett fel Kozocsa bibliográfiája, amiről eddig kevés irodalomtörténész, vagy könyvgyűjtő tudott. Az önállóan megjelent munkák sorát *A szép asszony dombja* című elbeszélő költeményben írt krónikás történet vezeti be 1904-ből. A »szétszórtan megjelent munkák« bibliográfiai fejezete is sok fiatalkori Móricz-írást tart számon. Itt a *Reflexiók*, *Schopenhauer olvasása közben* című cikk nyitja meg a kötetben még nem jelent Móricz-művek hosszú, — a bibliográfiában kerek száz oldalt kitöltő — jegyzékét. Ez a cikk 1899-ből származik, Móricz huszadik évéből. A következő évből már tíz írást jelez a bibliográfia. Ezek még mind debreceni lapokban jelentek meg. Igen sok adatot találunk a fiatal Móricz ifjúsági írásairól és első irodalmi tanulmányairól, cikkeiről. A *Hét krajcár* előtti elbeszélések címei most kerültek elének először így összegyűjtve, ebben a bibliográfiában. Ezeknek az ismeretében láthatjuk csak teljes mértékben, anyag szerint is igazolva Móricz nyilatkozatait, vallomásait, az írói útkeresés éveinek makacs küzdelmeiről.

Általában az alapos bibliográfia nemcsak irodalomtörténeti segédkönyv, hanem bizonyos mértékig irodalomtörténet is. Szükszavú adataival is sokmindent elárul az íróról, műveiről és a korról, amelyben az író működött, az író társadalmi-politikai helyzetéről, szerepéről, állásfoglalásáról. A Móricz-bibliográfiának már a névmutatója is kidomborítja Móricz egyik legjellemzőbb emberi-írói vonását, hogy mennyire benne élt korában: hány emberrel volt kapcsolata, hány ember ismerte, hányan írtak róla, ő hány emberről írt, hányan vitakoztak vele. Már a névmutató is jelzi, hogy életműve ezer szállal kötődött az élethez, az emberekhez. Ezt igazolják a folyóiratokban, napilapokban szertemradaktuális újságcikkeinek, riportjainak hatalmas tömege. Már a pusztá cikkcímek is dokumentumai évtizedes küzdelmének, amit a nép anyagi és kulturális fölemelkedéséért vívott. Aki nem ismerné írásait, már ebből a bibliográfiából is megtanulhatná egy kicsit, hogy Móricz Zsigmond azok közé a kevesekhez tartozott, akik egy ország helyett gondolkoztak itt, a nép érdekében a nép javáért. »A magyar falu a senki szigete«, »Kiegett a Hortobágy«, »Tiszazugi méregkeverők«, »A hármas Kőrös egyszerű tragédiája«, »Hotel a kapusarokban.« »Magyar mocsár: Autodafé«, »Magyar városok: Ez a magyar kultúra«, »Egyke: Öreg utca«, »Az Ormánság kincse a gyermeke«, — és még soká sorolhatnánk az efajta, már címeikben is

sokat kifejező riportokat, újságcikkeket. Az sem tanulság nélküli, ha megnézzük a bibliográfiában az egyes Móricz-könyvek kiadásának statisztikáját. Móricz népszerűségével, írói nagyságával szinte párhuzamosan nőtt ennek ellenében egy másik erő, amelyet a hivatalos ország, a hivatalos irodalompolitika táplált, hogy Móriczot minél jobban elzárják a széles tömegektől. A *Hét krajcár*-ból (1909) 14 kiadás jelent meg 1945-ig, a *Sárány*-ből (1911) 18 kiadás, *Az Isten háta mögött*-ből (1911) 12 kiadás, a *Harmatos rózsá*-ból (1912) 18 kiadás, a *Magyarok*-ból (1912) 10 kiadás, *A fáklya*-ból (1918) 13 kiadás, még a *Tavaszi szél*-ből (1912) is 5 kiadás. A huszas évektől már sokkal kisebb a kiadások száma. Egyedül a *Légy jó mindhalálig* (1920) ér el tiznél magasabb kiadási számot, (13) 1945-ig. Móricz legnagyobb művei, írói népszerűségének tetőpontján sem jelenhettek meg olyan mértékben, mint írói pályája első két évtizedének alkotásai. A *Tündérből*-ből (1922) 7 kiadás jelent meg 1945-ig, a *Pillangó*-ból (1925) már csak 3 kiadás, a *Kivilágos kivirradtig*-ből (1926) 4 kiadás, az *Uri-muri*-ből (1928) mindössze 3 kiadás, az *Esős társaság*-ból (1931) 2 kiadás, a *Barbárok*-ből (1932) 3 kiadás, a *Rokonok*-ból (1935) 2 kiadás, *A boldog ember*-ből (1935) 2 kiadás. (Összevetésünk realitása érdekében kihagytuk a Móricz utolsó éveiben megjelent műveket.) De az összehasonlítás akkor is igen meggyőző, ha a művek kiadási számát, a művek első kiadásától számított első tíz évben vizsgáljuk meg. Néhány ilyen összevetés: *Hét krajcár* (1909) 5, *Sárány* (1911) 8, *Harmatos rózsá* (1912) 6, *Magyarok* (1912) 5, *A fáklya* (1918) 11 kiadás. Ezzel szemben a *Pillangó* (1925) 2, *Kivilágos kivirradtig* (1926) 3, *Esős társaság* (1931) 1, *Uri muri* (1928) 2, *Barbárok* (1932) 2 kiadás.

Ugyanezt az elszigetelési törekvést bizonyítja a napilapokban és folyóiratokban megjelent elbeszélések anyaga. Az első két évtizedben alig találni olyan elbeszélést, ami később ne jelent volna meg novelláskötetben is. A huszas években, és különösen még később a harmincas években aztán nagymértékben megszaporodik a kötetbe be nem gyűjtött elbeszélések és novellák száma. 1909 és 1919 között harmincszor jelent meg elbeszélésújteménye, élete utolsó tíz évében pedig mindössze hatszor, (az ismétlődő kiadásokat mindkét esetben beszámítva). Kereken 300, kötetben meg nem jelent elbeszélést mutat ki a bibliográfia, továbbá 4 kiadatlan regényt.

A bibliográfia jelentős része a Móriczral foglalkozó kritikák, cikkek, tanulmányok adatait közli. A Móriczral foglalkozó irodalom gazdag sorát Ady 1909-es kritikája nyitja meg. A Móricz és a kortársirók kapcsolatát feldolgozó irodalomtörténész a teljes anyagot kézbekapja ebből a bibliográfia-

fejezetből. Általában a bibliográfia nemcsak az eredmények adatszerű összegezése, nemcsak szüksésváúán is sokat jelző irodalomtörténet, tanulságai nemcsak retrospektív jellegűek, de egyben az elvégzendő feladatokra a nagy tartozásokra is ráirányítja a figyelmet. A Móricz-irodalom adattárában például főbb keresnénk a Móricz egész életművét felmérő monográfiát. Ha az egyes Móricz-kötetekkel foglalkozó irodalom adatait vizsgáljuk meg, akkor is az derül ki, hogy sok még az elvégzendő feladat. Csak példaként említjük, hogy *Az Isten háta mögött*-tel mindössze két tanulmány foglalkozik, két tanulmányt írtak erről a nagyszerű, klasszikus értékű kisregényről negyven év alatt! Számos részletkérdés szintén nem talált még alapos feldolgozóra. Senki sem dolgozta fel még például a Móricz személyével, műveivel foglalkozó viták történetét. A bibliográfia azt mutatja, hogy nem jelentéktelen, nem elhanyagolható anyag a Móricz ellen intézett támadások, viták dokumentuma. Az első Móricz-vita nyoma 1913-ból való, amikor Móricz a Nemzeti Színház igazgatójával kerül ellentétbe, Csokonairól szóló darabja miatt, és a Világban Ady siet a megbántott Móricz Zsigmond védelmére: »Csokonai kibírja, de Móricz is kibírja, — írja Ady — az ilyes megpróbáltatásokat. De nem azt jelenti-e ez az eset is, hogy mi már végleg a reakció és az ostobaság jegyében vagyunk?» 1930-ban, csehszlovákiai útja után robban ki a leghevesebb Móricz-vita. Valóságos sajtóhadjárat szerveződik ellene, annak ürügyén, hogy Móricz elismerően nyilatkozott a csehszlovákiai magyar ifjúság munkás életéről, a hazainál fejlettebb életviszonyairól, jövőt tervező reális elképzeléseiről. A bibliográfia adataiból látszik, hogy a Móricz ellen indított hajszá eléggé elhúzódik, és 1932-ben, Arany Elvesztett alkotmányát ünneplő és magyarázó tanulmánya után újra fellángol. Élete végén Rózsa Sándor regényei miatt indul ellene újabb támadási hullám.

A különböző regényvariánsok, a félbehagyott és újra elővett regénytémák bibliográfiai adatai, arra hívják fel figyelmünket, hogy Móricz írói alkotásmódját sem vizsgáltuk meg eddig. A Világban 1910-ben megjelent Fáklya-kísérletek — nyolc évvel *A fáklya* könyvalakban való megjelenése előtt — nemcsak* Móricz pályájának egyik jelentős szakaszához szolgáltatnak fontos dokumentumokat, de egyben Móricz írói módszerének, alkotásmódjának tanulmányozásához is értékes forrásokat adnak. Móricz irodalmi tanulmányai és cikkei arra intenek, hogy nem írjuk meg még Móricz esztétikáját. A szindarabok mutatója meg arra figyelmeztet, hogy nem dolgozta meg ki senki részletesen Móricz és a színház kapcsolatát.

Sok tanulságot adnak a külföldön megjelent Móricz-művek adatai is. A bibliográfia

teljessége ebben a vonatkozásban ellenőrizhető a legkevésbé, de adatai, — a valószínű hiányok ellenére is — bizonyára alkalmasak arra, hogy nagyjából fölmérjük ezen a téren is az eddigi eredményeket és lássuk a feladatokat. Elsősorban az tűnik ki a külföldi kiadások adataiból, hogy Móríc Zsigmond műveinek külföldi kiadásait a múltban a véletlen irányította. Semmiféle tervszerűség, átgondolt program nem fedezhető fel a külföldi Móríc-kiadások adatai mögött. Nyilván az egyes külföldi kapitalista könyvkiadók véletlen érdeklődése, üzleti szimata határozta meg, hogy Móríc műveiből mennyi és mi jelenjen meg egy-egy országban. Móríc művei közül elsősorban a *Sárány-t* ismerhették meg külföldön. Kozcsa bibliográfiája 11 külföldi Sáránykiadást tart számon: 6 német, 1 orosz, 1 finn, 1 francia, 1 szlovák, 1 szerb kiadást. 1921-ben Berlinben egy év alatt 6 kiadás jelent meg a Sárányból. 1926-ban a Szovjetunióban is kiadták. A többi Móríc-regény külföldön való kiadása körül sokkal rosszabb a helyzet. *Az Isten háta mögött* egy német, egy francia egy török, egy szerbnyelvű kiadással szerepel, az *Árványok* egy német fordítással, *A jáklya* egy német és egy angol fordítással, az *Uri-muri* egyetlen finn nyelvű fordítással, a *Rokonok* egy román és egy lengyel, az *Erdély* egyetlen német fordítással, a *Rab oroszán* egy német és egy olasz fordítással, a *Rózsa Sándor* egy román és egy szerb fordítással. A bibliográfia szerint *A boldog ember*, az *Árvácska*, az *Életem regénye*, a *Kivülágos kívirradtig* egyáltalán nem jelent meg külföldön. Móríc novelláival még rosszabb a helyzet. Egyet-egyét elég gyakran lefordítottak az elbeszélések közül, de csak az 1951-ben megjelent prágai, csehnyelvű kötet képviseli méltóképpen a novellista Mórícot. A bibliográfia megjelenése óta jelent meg svéd nyelven és arab nyelven egy-egy Móríc novellaskötet. Móríc műveinek külföldi népszerűsítése, megismertetése terén még igen sok a feladat. Sok Móríc-kötet külföldi kiadását kell kezdeményezni és elősegíteni, hogy Móríc Zsigmond életműve ne csak a magyar, hanem a nemzetközi demokratikus kultúrának is szerves részévé váljon.

Kozcsa Sándor bibliográfiája kevéssel az őszi Móríc-évforduló után jelent meg, anyaga 1952 nyarán záródik, azóta a Móríc-könyvek egész sora jelent meg. Megindult Móríc műveinek válogatott sorozata, de a sorozat már a második kötet után nagyobb gazdagságú, szélesebb keretű, össze-

gyűjtött művek sorozatává alakult át, újra nagy példányszámban kiadva, a válogatott sorozat első két kötetét. A bibliográfia már nem adhatott hírt *A boldog ember*, a *Rokonok*, az *Életem regénye*, a *Légy jó mindhalálig*, a *Rózsa Sándor*-regények új kiadásairól az *Uj világot teremtsünk* címen megjelent forradalmi cikkgyűjteményről; a *Válogatott irodalmi tanulmányok*, az *Elbeszélések I. II.* kötetekről. Azóta jelent meg az első nagy Móríc-életrajz, Móríc Virág könyve és elkészült az első részletes Móríc monográfia kézírata is. Legnagyobb kritikai realistánk nagy kultusza, valóságos reneszánsza indult meg halála 10. évfordulóján. Több Móríc-kötet csak napokig volt kapható a könyvesboltokban, mert szétkapkodták az olvasók. Minden jel arra mutat, hogy Móríc írói öröksége napjainkban jut el a nép nagy tömegeihez, azoknak a kezébe, akiknek ő maga is szánta.

Móríc Zsigmond népszerűségének hatalmas megnövekedése az irodalomtörténetesekre is nagy feladatokat ró. A Móríc regényeit, elbeszéléseit fogadó élénk érdeklődés nyomán nyilván jelentkezni fog — elsősorban az új Móríc-olvasók részéről — a Móríc életével, műveivel, egész értékelésével foglalkozó népszerű irodalom igénye is. Ez a népszerűsítő irodalom csak akkor lehet igazán jó, csak akkor elégítheti ki megfelelően az olvasók igényét, ha konkrét és részletes tudományos kutatásokra támaszkodik. Az új Móríc-bibliográfia remélhetőleg jelentős mértékben elősegíti majd Móríc életművének irodalomtörténeti feldolgozását és tudományos igényű értékelését.

Reméljük, hogy a Móríc-bibliográfia megjelenése kezdetét jelzi az irodalomtörténeti vonatkozású, bibliográfiai szakirodalmunk megindulásának. Mert az egy-egy esztendő anyagát összefoglaló »currens» irodalmi bibliográfia természetesen nem elegendő, arról most nem is szólva, hogy ennek a »currens» bibliográfiának megjelenését is mindig késleltetik a kiadási nehézségek. A Móríc-bibliográfia megjelenése még jobban érezteti velünk irodalomtörténeti bibliográfiánk hiányait: a Móríc bibliográfia mellé mielőbb el kell készíteni nagy kortársai: Ady, és József Attila bibliográfiáját, és természetesen előbb-utóbb a többi magyar klasszikus műveinek bibliográfiái feldolgozását is. Tudományos bibliográfiai szakirodalom nélkül ma már nem képzelhető el magas színvonalú irodalomtörténeti kutatás és irodalomtörténetírás sem.

Vargha Kálmán